

УДК: 930.1 (477):392

Юлія КРИКУН

ВПЛИВ КАТОЛИЦЬКОГО І ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА НА ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У різні періоди існування сільської громади важливу роль відігравало духовенство. Як позитивний момент впливу Церкви на сферу законодавчого регулювання треба відзначити передовсім моральний і гуманний вплив. Інколи канонічні правила регулювали не тільки духовне життя, але й світське, побутове, шлюбно-сімейні відносини, питання спадку. Час до часу виникали суперечки між релігійною й світською сферами. А подекуди сама громада сприяла утвердженню релігійних правил і твердістю свого переконання забезпечувала в необхідних випадках дієвість релігійних норм. Дослідниця звичаєвого права Н. Толкачова зазначає: “Правосвідомість з давніх-давен тісно стикається з релігійною, поняття *гріхове* і *злочинне* багато в чому збігаються, релігійні норми служать джерелом правових норм, у витоків правосуддя нерідко знаходяться священнослужителі...”¹. До того ж становлення звичаєвого права завжди відбувалось у взаємодії з мораллю, що безпосередньо пов’язано з дотриманням певних правил, зокрема і релігійних.

Головна постать, яка виконувала основні функції взаємозв’язку між громадою і Церквою та брала активну участь у повсякденні – це священник. Він мав особливі права в різних сферах побутового життя громади: сімейних відносинах, вирішенні спірних питань, майнових справ, навіть, окремих аспектів судочинства тощо.

Вплив католицького і православного духовенства на формування звичаєво-правових норм українців до сьогодні не став предметом окремого наукового дослідження. На важливості вивчення цієї теми наголошує М. Гримич: “Роль особи священнослужителя у звичаєвому праві українців досі недооцінювалася. Священик був не лише особою, що здійснювала обрядово-сакральні та освітянські функції (священики часто викладали в школах і обиралися головами шкільних громадських рад), а й юридичні”². Проте більшість наявних наукових праць присвячені вивченню історії Церкви та ролі в ній духовенства і не заторкують культурно-побутового аспекту. Це пов’язано насамперед із тим, що радянська атеїстична ідеологія довгий час перешкоджала всебічному вивченню проповідництва, побуту й загалом ролі сільського

¹ Толкачова Н. Звичаєве право / Н. Толкачова. – Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – С. 177.

² Гримич М. Міжетнічні контакти в Галичині у сфері звичаєвого права (XIX – перша третина XX століття) / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – Київ, 2000. – Вип. 5. – С. 83.

духовенства, трактуючи його негативно або висвітлюючи лише слабкі сторони. Крім того, переслідування священнослужителів та масові закриття культових споруд і храмів у 50–60-х роках XX ст. негативно вплинули на збір етнографічного матеріалу.

Представляючи історіографію питання, треба відзначити праці тих науковців, які зробили спробу проаналізувати побут священнослужителів та їх участь у громадському житті. Особливої уваги заслуговує дослідження Т. Бернштам³. Вчена детально зупинилася на історіографії питання та простежила зародження приходського життя у традиційних російських селах, характеризуючи парафію із двох сторін: духовенства та селян. Крім того, дослідниця залучила “отдельные историко- и церковно-этнографические данные раннего синодального времени по традиционному сельскому быту в украинских и белорусских приходах”⁴. Важливий науковий доробок про повсякдення духовної верстви – дослідження М. Бордун⁵. На основі архівних джерел, вчена схарактеризувала основні моменти взаємодії священнослужителів із громадою у XVIII ст. Також наукову цінність має матеріал про побут і життя сільського духовенства, викладений у творі Івана Нечуя-Левицького “Старосвітські батюшки та матушки”⁶. Важливе джерело з дослідження карного звичаєвого права – це Акти духовних судів⁷. Меланія Бордун так охарактеризувала їх значення: “...з них можемо пізнати майже цілісність сього життя: відносини священників між собою, до висшої духовної влади, до двора і громади, а також – найбільше інтимні і приватні справи – навіть про сердечні почуття і малі налоги панотця. Нерідкісні зізнання свідків відкривають широко перед очима чужих людей нутро попівської хати”⁸. Вчена М. Гримич часто у працях порушує проблему міжетнічних контактів, зокрема розглядає конфесійні громади⁹. Окреме наукове джерело – метричні книги, що вели церковнослужителі, де фіксували відомості про народження, хрещення, шлюб і смерть. Вони дають змогу зробити чимало уточнень та з’ясувати генеалогію, статистичні дані, й знову ж таки вказують на роль духовенства у світських стосунках. Отже, на основі наявного наукового матеріалу спробуємо довести важливість духовенства в побутовому житті української сільської громади.

Із доступних джерел, літератури та польових матеріалів, зібраних в історико-етнографічних експедиціях Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2013–2015 рр., встановлено, що в кінці XIX – на

³ *Бернштам Т.* Приходская жизнь русской деревни: Очерки по церковной этнографии / Т. Бернштам. – Санкт-Петербург, 2007. – 311 с.

⁴ Там само. – С. 21.

⁵ *Бордун М.* З життя українського духовенства в другій половині XVIII в. (Відбитка з Записок Наукового Т-ва ім. Шевченка) / М. Бордун. – Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 1912. – Т. 109–110. – 100 с.

⁶ *Нечуй-Левицький І.* Старосвітські батюшки та матушки / І. Нечуй-Левицький. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 38–322.

⁷ Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700–1725 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 425–438.

⁸ *Бордун М.* З життя українського духовенства... – С. 23.

⁹ *Гримич М.* Міжетнічні контакти в Галичині... – С. 81–86.

початку ХХІ ст. Церква відігравала важливу роль у житті українського селянина. Тому багато залежало від рівня культури й особистих рис його представників.

Загалом можна виділити три центральні теми в життєписі єрея: дитинство, навчання в семінарії, родинні стосунки і приходська діяльність. Розглядаючи їх комплексно, можемо побачити уявлення суспільства про духовенство та безпосередньо його роль у житті прихожан. Тут також необхідно зважати на специфіку історико-етнографічного регіону – Західного Полісся, який відрізняється стійким збереженням архаїчних консервативних пережитків у народній культурі та поєднанням православно-католицьких традицій. У результаті виник своєрідний вплив на громаду, сформований й утверджений протягом багатьох століть.

Особлива риса Українського Полісся – необхідність (вимога сільської громади) наявності власного приходу (храму), дуже часто і церкви, і костелу. Специфіка деяких сіл на західній території – вони склалися з кількох конфесійних общин (громад), усередині яких існували власні звичаєві норми. Якщо члени громади не мали храму у своєму селі, то ходили до сусіднього або ж до міста: “Хоч правительство, як і місцева адміністрація, неприхильні православ’ю, уважали повстанє кожної нової парохії за конечне зло, то однак церков тоді була такою потребою села, що хоч не хоч мусіли годитися на фундованє її”¹⁰. Крім того, громада сама обирала священника для власної парафії: “Між актами стрічаємо досить багато прошень від громад до єпископа о висвяченє, або інсталюванє любого їм кандидата”¹¹. Потрібно відзначити, що сільська громада (до першої третини ХХ ст.) завжди була середовищем функціонування громадського звичаєвого права і гарантом дотримання його норм, питань громадської власності, громадського самоуправління, громадського суду тощо.

Досить часто керувати громадою обирали священнослужителя (священника, ксьонза). Так духовенство мало можливість безпосередньо брати участь у звичаєво-правових відносинах, житті свого приходу¹². Відзначимо, що загалом до сільської громади належали всі, хто проживав у селі, незалежно від етносу й конфесії. Громада була водночас середовищем функціонування громадського звичаєвого права і гарантом дотримання його норм, питань громадської власності, самоуправління, суду тощо. “Усі постанови громадського уряду ... вїйт проголошував кожної неділі на церковному подвір’ї по відправи Богослужби”¹³.

Священик, призначений на парафію, був не тільки церковнослужителем. Багато залежало від рівня його загальної культури й особистих людських рис. Тому “...хлопців, призначених до стану духовенства, учили спочатку вдома, уживали до послуг священникові і заправляли практично до сповнювання треб духовенства. Потім, багатші родичі віддавали сина до шкіл латинських, едукація біднійших кінчилася на домашнім вихованню, тому часто такий aspirant do stanu duchownego

¹⁰ Бордун М. З життя українського духовенства... – С. 1.

¹¹ Там само. – С. 21.

¹² Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки та матушки. – С. 6–8.

¹³ Гримич М. Міжетнічні контакти в Галичині... – С. 82.

умів заледве читати й писати”¹⁴. Основна причина низького освітнього рівня священнослужителів – недостатня кількість українських духовних семінарій. Та все ж грамотність та освіченість духовенства відігравала велику роль у вирішенні побутових питань народного життя¹⁵.

У цілому миряни завжди сприймали духовенство як замкнуту верству населення, тому його зображення (опис) стає соціально обумовленим. Народне бачення його побуту зумовлене в основному матеріальними критеріями життя сільського пан-отця. Усім відомий вислів: “Що попові, що котові, на печі лежи їси калачі”. Або: “То яйця, то сир піднесуть. Як вам сказати, люди від щирого серця несли, що в них є. В основному акцент на продуктах, аби батюшка був не голодним”¹⁶.

Проте тут спотворюються реалії життя приходського єрея, втрачається глибинний сенс, який бачать самі священники, намагаючись осмислити своє життя не соціально-економічними, а духовними категоріями, тобто, містичним зв’язком із вищим світом, дива, призначення, Божого промислу й духовного обов’язку. У традиційному селі “чоловіче безвір’є” і відповідне ставлення до батюшки по-своєму компенсувала “жіноча віра”, з її пієтичним відношенням не лише до Бога, але й до священника. Загалом у народній уяві споконвічно ідеалом є український піп, малоосвічений, проте щиро близький до народу. Незважаючи на загальноприйняте уявлення про легке життя священнослужителів, все ж духовенство багато в чому відмовлялося від різних переваг мирського життя задля свого духовного призначення.

Для прикладу розглянемо сферу сімейно-родинних стосунків священнослужителів, яка заслуговує найбільшої уваги. Закономірно, що в більшості випадків випускник семінарії, який хоче стати священником, повинен обов’язково одружитися. Але “знайти” наречену потрібно було за дуже короткий термін. Наприклад, зафіксована така інформація: “Владика Варфоломей нинішній Рівненський і Острозький сказав, якщо бажаєш бути священником, тоді одружуйся. Даю тобі на це два місяці або ж залишайся в монастирі”¹⁷. Особливо цінувалися “наречені з місцем”, шлюб з якими вважався одним із варіантів “за розрахунком”. Встановлено, що ще на початку ХХ ст. необхідність одружуватися “не по любові”, а на “дівчині з місцем” – доволі поширена схема вибору пари серед духовного середовища. “Адже наше одруження полягає в здобутті місця. Не одружуєшся, місця не отримаєш, а полюбиш дівчину – місця не знайдеш”¹⁸.

Якщо говорити про традиції церковного шлюбу і сім’ї, то окрема цікава тема – побут матінки. Деякі вчені характеризують її життя, як “незавидне положення жінки в цьому стані”¹⁹. Треба зазначити, що в духовній традиції матінка

¹⁴ Бордун М. З життя українського духовенства... – С. 9–11.

¹⁵ Доманицький В. Как вводилось оспопрививание в Уманском уезде сто лет назад // Киевская старина: Документы, известия и заметки. – 1902. – Т. 7–8. – С. 1–4.

¹⁶ Інтерв’ю Юлії Крикун з Володимиром Зелениюком 2013 р. в с. Поляни Березнівського р-ну Рівненської обл.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Решетников Ф. Ставленник / Ф. Решетников. – Пермь: Книжное издательство, 1991. – С. 71–74.

також вважається духовною особою. Головне, вона повинна поводитися скромно в суспільстві й не займатися суспільно-політичною діяльністю: “Всі наші матінки не працювали, тому що цивільне не можна заносити в церкву”²⁰. Із позитивних сторін життя – приходським священикам часто допомагали місцеві жителі по домашньому господарству та у вихованні дітей. Але все ж таки права матінок у багатьох випадках обмежували різні норми духовного життя.

Аналіз матеріалів духовних консисторій єпархій вимальовує загальну картину впливу священиків на прихожан і навпаки. Служителі культу часто потрапляли в залежність від сільського світу й траплялося, що в духовній сфері свідомо або мимоволі консервувалася соціальна архайка. Але духовенство зауважувало і ті зміни, які відбувалися, наприклад, у родинному устрої, громадських засадах, сільських традиціях²¹. Тому треба зазначити, що священик часто був авторитетом сільської громади. На підставі норм українського звичайного права і церковного статуту батюшка міг прилюдно засуджувати т. зв. злочини проти моралі (перелюб, інцест, згвалтування), вирішувати спірні питання; осуджувати дії проти віри (крадіжка з церкви, чаклунство); важкі злочини (вбивство, пограбування, бійка) тощо.

Отже, розглянемо основні сфери впливу духовенства на регулювання звичаєво-правових норм.

Однією з головних була роль священика у сфері сімейного звичаєвого права. Тут треба відзначити, що з давніх часів сімейно-шлюбні відносини в українській громаді регулювали переважно норми звичаєвого права. З утвердженням влади Другої Речіпосполитої виникло питання про об’єднання Католицької та Православної Церков в єдиній державі. І звичайно ж повсюди починається будівництво костелів, що сприяє певним змінам у традиційній шлюбній обрядовості українців. Насамперед, втрачається низка обрядодій і звичаєвих родинних українських традицій. Змішані православно-католицькі шлюби мають спрощені весільні обряди. Проблемним було дійти згоди щодо вінчання, тому часто такі пари шлюбу не брали. Інформантка повідомила: “Не вінчані, він же – українець, а я – полячка”. Та зазначає, що іноді відбувалася контамінація католицьких та православних традицій: “Моя свекруха тута прожила, то вона молилася і по-польські, ходила і на поминки все і по-українські вона вміла і по-польські. І вона на старість ще й повінчалася у костелі, свекруха. Українкою, ще й повінчалася, а діти всі ополячення були, два сини і та. Всі за поляков повиходили”²².

Загалом шлюб у завжди надавали великого значення. За звичаєво-правовими нормами, він являв собою договір батьків наречених, якому передували “змовини” між ними, після чого справляли обручення молодих. Т. Леонтьєва назвала весільні звичаї, які свідчать про те, що участь батюшки в цьому найважливішому родинно-

²⁰ Інтерв’ю Юлії Крикун з Володимиром Зелениюком...

²¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 442. – Оп. 807. – Спр. 203 (1857). – 8 арк.; Там само. – Ф. 442. – Оп. 457. – Спр. 37а (1853). – 285 арк.; Там само. – Ф. 442. – Оп. 437. – Спр. 11 (1853). – 11 арк.; Ф. 442. – Оп. 440. – Спр. 6 (1856). – 22 арк.; Там само. – Ф. 123. – Оп. 1. – Спр. 1110. (1855). – 1 арк.

²² Інтерв’ю Юлії Крикун 2014 р. в Рокитнівському районі Рівненської області.

му святі не обмежувалася церковним вінчанням²³. У 1702 р. при укладанні шлюбу було проголошено пріоритет вінчання над обрученням. Так, уряд наголосив на не майновому, а на релігійному його значенні²⁴. На думку І. Петренка, “церква протягом століть всіляко намагалася поставити під свій контроль цю важливу в житті людини подію. Вона оголосила шлюб таїнством і переконувала народні маси, нібито без освячення в церкві його не можна було вважати законним”²⁵. Дослідниця М. Гримич зазначає, що “на відміну від багатьох регіонів «Великої України», на Галичині (за винятком деяких гірських місцевостей) у XIX ст. вінчання було вже обов’язковою нормою сімейного звичаєвого права, що закріплювалося офіційним законодавством”. За Цивільним законом Австрії (1811), “щоб шлюб був дійсним, необхідна урочиста заява на подружжя від обох наречених, зложена особисто будь через повновладця, при двох свідках і перед парохом одного з наречених згідно підпоручником пароха”²⁶. Отже, священика, який мав вінчати наречених, призначав архієрей або від його імені. Йому видавали спеціальну грамоту, що називалася “венечною памятю”. Вона дозволяла священикові вінчати молодих, попередньо “обыскав”, тобто провівши розслідування, чи немає в них законних перешкод для укладання шлюбу. Найкраще це міг зробити парафіяльний священик, бо добре володів інформацією про громаду, до якої належав його прихід. Тому, як правило, він і здійснював обряд вінчання. Священик повинен був опитати свідків, знайомих або родичів наречених, чи нема в них перешкод для вступу у шлюб. Гроші, які сплачували парафіяни за “венечные памяти”, повинні були йти на утримання шпиталів (богаділень) при монастирях.

Крім того, досить великі повноваження надає священикові Цивільний кодекс 1919 р., який видав у Відні проф. С. Дністрянський. Процедура розлучення стала досить оригінальною і була спрямована передовсім на збереження подружжя. Так, за ст. 104 про намір розлучення необхідно було заявити священикові місцевої церкви, який мав вжити заходів, щоби зберегти сім’ю. Якщо йому це не вдавалося, то він видавав довідку про те, що ці особи, незважаючи на потрійне попередження, все ж хочуть розлучитися²⁷. Відтак дозвіл на розлучення також давали приходські священики або світські суди²⁸.

Ще одна важлива сфера життєдіяльності людини – традиції родинного побуту, зокрема обрядодії, пов’язані з народженням та хрещенням дитини. Багато респондентів (Рівненська обл.) відзначають, що новонародженому під час обряду хрещення священик давав ім’я: “Тодє, як хрестили, то батюшка дає ім’я, давали. Ну там в його є

²³ Леонтьева Т. Жизнь и переживания сельского священника (1861–1904) / Т. Леонтьева // Социальная история. Ежегодник. – Москва, 2000. – С. 34–56.

²⁴ Гримич М. Міжетнічні контакти в Галичині... – С. 83.

²⁵ Розов А. Священник в духовной жизни русской деревни / А. Розов. – Санкт-Петербург: Научное издательство, 2003. – С. 26.

²⁶ Петренко І. Православна церква і шлюбні відносини в Україні у XVIII ст. / І. Петренко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2007. – Вип. 21. – С. 26–31.

²⁷ Гримич М. Міжетнічні контакти в Галичині... – С. 83.

²⁸ Левицький О. Невінчані шлюби на Україні в XVI–XVII ст. // Записки Українського наукового товариства в Києві. – Київ, 1908. – Кн. 3. – С. 98–107.

каталог церковних свят. Я зустрічав в календарі Гордея. Канешно по прозьбі він може ізменить ім'я”²⁹. Крім того, інформанти ще пам'ятають такі архаїчні традиції: “За останні 10-15 років такий обов'язковий персонаж родильної обрядовості, як «баба», набув означення «хрещена баба», бо за ініціативою батюшків вона стала брати участь в хрещенні дитини. І ареал цього новаційного терміну, охоплюючи північну половину Березнівщини, продовжується на усьому Рівненському і Волинському Поліссі”³⁰.

Отже, священник парафії, який мав пряме відношення до виконання зазначених потреб, був однією з найбільш довірених осіб родини і відігравав важливу роль у сфері сімейно-шлюбних відносин.

Окремим виявом діяльності духовенства була сфера спадкового звичаєвого права. На початку XX ст. існувало два варіанти успадкування майна: за законом і за заповітом (документ про заповіт називали “духівниця”, або “тестамент”). У разі спадкування за заповітом необхідно було дотримуватися певних формальностей. Духівницю укладали в письмовій формі, підписував спадкодавець і в більшості випадків парафіяльний священник³¹.

Іншою була модель відносин між священником та громадою, коли це стосувалося карного звичаєвого права. Зазначимо, в XIX – на початку XX ст. продовжували послуговуватися нормами карного звичаєвого права, що було основою законодавства та і на далі, поряд із законом, регулювало суспільні відносини. Зокрема за звичаєвим правом розширюється формальне поняття злочину як дії, вчиненої у вигляді шкоди громаді. Суб'єктом злочину могла бути особа, яка досягла 16-річного віку. Якщо цей вчинок не був передбачений законом, тоді в більшості випадків самосуд чинив очільник громади або священник. Також відомо, що духовенство мало право здійснювати судочинство ще з часів Київської Русі (діяння Церковних судів)³². Жителі села зверталися до священника з різними проблемами: злочини проти моралі (перелюб, інцест, зґвалтування); спірні питання; засудження клепту; злочини проти віри (крадіжка з церкви, чаклунство); тяжкі злочини (вбивство, пограбування, бійка) тощо³³. Священник на підставі норм українського звичаєвого права та церковного уставу міг здійснювати судочинство у своїй парафії. Крім того, з джерел довідуємося, що сам священнослужитель міг стати об'єктом громадського осуду: “Кто бьет попа и попадет на шапку (скуфью) или же сделает так, что она упадет на землю, подлежит сильной каре и должен платить за «бесчестие». Однако, тем не менее, попов все таки быют...”³⁴.

²⁹ Інтерв'ю Юлії Крикун з Гордієм Васильцем (1926 р. н.) у 2013 р. в с. Богуші Березнівського р-ну Рівненської обл.

³⁰ Інтерв'ю Н. Гаврилюк 2013 р. в Березнівському р-ні Рівненської обл.

³¹ *Петренко І.* Православна церква і шлюбні відносини в Україні... – С. 29.

³² *Гошко Ю.* Покарання за антиморальну поведінку // *Народознавчі зошити.* – Львів, 1997. – № 2. – С. 82–85.

³³ *Архів Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе.* – Київ, 1909. – Ч. 8. – Т. 3: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. – С. 261–262.

³⁴ *Бернштам Т.* Приходская жизнь русской деревни... – С. 64.

Особливістю побуту духовенства як центральної постаті парафіяльного соціуму також був контроль їхнього життя громадою. У деяких документах трапляються яскраві приклади конфлікту між православним і католицьким духовенством, спричинені певними невдоволеннями громади. У деяких документах бачимо, що таке невдоволення могло призвести до розколу серед духовенства. Зокрема про це пише О. Левицький: "...ось що писали в 1592 році львівські православні братчики константинопольському патріарсі, гірко жалуючися йому на своїх владик і церковне безчинство, що вони викликали: «по перед усього нехай знає твоя святість, що наші так названі святителі є на правду сквернителі, присягнувши, що будуть ченцями, вони живуть без перепони з жінками; декотрі, маючи по кілька жінок, є святителями, інші наплоділи діти з блудницями. Коли такі святителі, то які ж мають бути священники! Ось чому виходить, що церква наша православна переповнена всяким лиховірством та лиходійством, і люде тривожаться непевністю: чи не настане час погибелі? Багато притакнуло раді віддатися римському самовладному архиерейству і пробувати під папою римським, відправляючи в церкві без перепони все своє по закону грецької віри. Нарід міркує, що віри Христової можна правовірно держатися і під римською властю, як було споконвіку, бо в многовладстві нашім є безладство, батьківські права подоптані і брехня ніби православних учителів-ліцемірів покрила церкву. Всі люде в один голос кажуть: коли не поправиться в церкві беззаконство, то до решти розійдемося, відступимо під римський послух і житимемо в святім супокою»³⁵. Тому траплялися випадки негативних моментів відносин між священнослужителями та парафіянами. Вони бували часто спричинені насамперед жадібністю або аморальною поведінкою сільського батюшки: "...страшно низьким був рівень культури і моральності сільського духовенства – це бачимо найлучше з численних скарг громад на своїх порохів. Громади оскаржували парохів властиво о два роди кривд, так сказати б, моральні і матеріальні"³⁶. Серед етнографічного матеріалу знаходимо багато прикладів конфліктів через використання не за призначенням грошей на церковні потреби: "Димитрій Тарнавецький, парох Тулукова присвоює собі гроші, зложені на будову церкви. Свідок каже про нього: «грунт церковний, призначений на удержане і окрасу церкви, часто парох старається обернути на свою користь», про се часто стрічаємо скарги брацтв..."³⁷. Громада викривала й інші злочини священнослужителів: "...в спілці з наймитом батюшка украв в дворі воли. Але переслідувало його нещастя. Крадіж викрито"³⁸. Щоб покарати винного, відправляли позов до духовного суду, за яким у більшості випадків священника відсуджували від його парафії і відправляли в монастир.

Ще одна з причин негативного ставлення до священнослужителів жителів села – розповсюджені випадки пияцтва. Ось приклад із духовних актів XVIII ст.: "В селі Велика Горожанна в цвітну неділю відбирають старші братя ключ церковний від п'яного пароха, щоби не допустити до зневаги божого дому і тайнства. Коли ж

³⁵ *Левицький О.* Внутрішній стан західно-руської церкви в Польсько-литовській державі в кінці XVI ст. та Унія // Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI–XVIII вв. – Львів: Наукове товариство імені Траса Шевченка, 1900. – С. 7.

³⁶ *Бордун М.* З життя українського духовенства... – С. 23.

³⁷ Там само. – С. 31.

³⁸ Там само. – С. 28.

нещастє хотіло, що ніхто не пізнався на тверезости панотця, або параклітики були вже так жадні богослуження, що не зважали на се і п'яний парох став правити..."³⁹.

Окремий вияв стосунків приходських священників і жителів – взаємозв'язок та вплив церковних звичаїв на народні й навпаки. Як вважає дослідниця Т. Бернштам, в сільських приходах у приватних богослужіннях велику роль відігравали місцеві звичаї, в основному, під час вінчання, при хрещенні, похоронах, поминаннях, а також у календарних святах. Такої ж думки дотримуються і місцеві церковнослужителі Поліського краю⁴⁰. Священники досить лояльно ставилися до народних традицій, які часто суперечили правилам Требника, визнаючи доречними окремі обряди (наприклад, традиційні дії на Івана Купала; кидання монет або пшона в могилу; віра в чаклунську магію відьом під час Служби (існують розповіді, коли під час Служби "знаючі" люди намагалися висмикнути нити з одіяння священослужителя, щоб набратися ще більшої магічної сили тощо). "Міра співвідношення церковної і народної частин в перехідних обрядах життя–смерті, – пише Т. Бернштам, – була різною в окремих східнослов'янських єпархіях і приходах, що в сукупності залежало від конфесійних нюансів – впливовості Православної (або іншої) Церкви, авторитету приходського храму і священника, письменності богослужіння, благочестя мирян, а також від етнічних і народно-християнських традицій"⁴¹. Також донині служителям Церкви не вдалося змусити прихожан відмовитися від мирських голосінь, що звучать разом із церковними співами та молитвами, які виконує священник і півчий під час відспівування або поховання⁴². Тобто священники були не лише свідками особливостей селянської релігійності, яка поєднувала християнські й дохристиянські поняття, але самі часто ставали збирачами та дослідниками нецерковних звичаїв, обрядів, забобонів, а також різних фольклорних творів.

Отже, відповідно до наведених прикладів можемо ствердити, що католицьке і православне духовенство було безпосередньо причетне до норм місцевого самоуправління. Відзначимо, що інколи у громаді відбувалася контамінація католицьких та православних традицій, і це також впливало на архаїчний консервативний уклад життя громади. Співіснування різних релігійних звичаїв часто спонукало до адаптаційних процесів у самій її структурі, тобто необхідність пристосовуватись та видозмінюватись відповідно до норм і звичаїв іншої релігійної громади. Тут основна роль у вирішенні повсякденних питань належала духовенству. Загалом ходіння до церкви в різні часи зближувало й об'єднувало людей, що було результатом взаємодії православного духовенства та народного устрою на селі. Певні звичаєві традиції, притаманні історико-етнографічному району Західного Полісся, попри певні трансформації, збереглися й побутують донині. Дослідження етнографічних матеріалів доводять, що священнослужителі диктували окремі правила життя селян у власному приході, які інколи відповідали, а інколи суперечили нормам звичаєвого права.

³⁹ Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. ... – С. 427.

⁴⁰ Інтерв'ю Юлії Крикун з Володимиром Зелениюком...

⁴¹ Бернштам Т. Приходская жизнь русской деревни... – С. 86.

⁴² Інтерв'ю Юлії Крикун з Володимиром Зелениюком...